

З КАФЕДРИ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

ЛОКТЄВ

Вадим Михайлович —
академік НАН України,
голова Головної редакційної
колегії «Великої української
енциклопедії»

КИРИДОН

Алла Миколаївна —
доктор історичних наук,
професор, директор Державної
наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»

ПРО ПІДГОТОВКУ ВИДАННЯ БАГАТОТОМНОЇ «ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

Стенограма співдоповіді на засіданні
Президії НАН України 15 травня 2019 року

У співдоповіді порушено важливі питання, пов'язані з підготовкою фундаментального академічного видання — «Великої української енциклопедії». На сьогодні видано перший том Енциклопедії, підготовлено до друку другий том, активно наповнюється матеріалами електронна версія. Обговорено поточні проблеми матеріального та науково-організаційного характеру.

ЛОКТЄВ

Вадим Михайлович —
академік НАН України,
голова Головної редакційної
колегії «Великої української
енциклопедії»

Шановний Борисе Євгеновичу!

Шановні колеги!

Сьогодні ми обговорюємо питання, пов'язані з підготовкою і виданням «Великої української енциклопедії» (ВУЕ). Воно не нове, і вже разів п'ять ми заслуховували на засіданнях Президії НАН України проміжні звіти, зазвичай наприкінці кожного поточного року. Минулого року черговий звіт вирішено було відкласти через підготовку та проведення заходів, присвячених святкуванню 100-річного ювілею Академії. І ось тепер час настав.

Детальний звіт про результати роботи з підготовки «Великої української енциклопедії» (а зроблено було, повірте мені, чимало) ви почуєте у виступі професора А.М. Киридон, а я, з вашого дозволу, торкнуся лише питань, пов'язаних з діяльністю Головної редакційної колегії ВУЕ, оскільки тут є певні проблеми. Скажу більше, назвати роботою діяльність Головної редакційної колегії, якщо бути чесним, я б не наважився. Незважаючи на те, що склад редколегії кілька років тому було

затверджено однією з постанов Президії НАН України, а засідання, які проводяться раз на рік, аж ніяк не можна розглядати як обтяжливий обов'язок, на наші зустрічі ледь вдається назбирати хоча б половину її складу. Останнього разу, в грудні 2018 р., на засідання прийшли аж три члени редколегії, причому майже ніхто не завдав собі труда попередити про причини своєї відсутності. Це викликало в мене емоційну реакцію, за яку прошу вибачення. По-перше, емоціями справі не допоможеш, а по-друге, таке ставлення до засідання редколегії ВУЕ лише демонструє, на якому місці серед інших пріоритетів вельмишановних членів редколегії перебуває це чи то доручення, чи то громадський обов'язок. Проте, можу вас запевнити, я і сам відчуваю, що в організації участі Академії у процесі видання «Великої української енциклопедії» щось не працює, причому не працює системно.

Так, зовсім не зрозуміло, що криється за поняттям науково-методичний супровід, який тільки й доручено здійснювати Академії? Його визначення я не знаю, а колеги на запитання щодо його суті дають абсолютно різні відповіді.

Незважаючи на моє неодноразове спілкування з усіма академіками-секретарями відділень НАН України, які входять до складу редколегії ВУЕ і які за попередніми домовленостями очолюють відповідні напрями, попри створені і начебто працюючі — деякі краще, деякі гірше — контактні групи, так і не вдалося (принаймні мені) вибудувати структуру, яка, будучи одного разу запущеною, працювала б надалі без постійного втручання і зайвих нагадувань.

Насправді, я маю подякувати всім керівникам відділень НАН України, оскільки фактич-

но кожен з них уважно прислухався до моїх прохань і намагався сприяти вирішенню питань. Однак це все одно були прохання. Та й самі академіки-секретарі опинялися в такому самому становищі, як і я, оскільки нічого більшого, ніж попросити директорів академічних установ, вони не можуть. Не називаючи прізвищ, хочу зазначити, що мені відомо далеко не про один випадок, коли саме директори установ відмовляли у таких проханнях. Причини цих відмов називалися різні, але результат, зрештою, один і той самий.

Тому я і говорю, що не працює система організації роботи в цілому, хоча звертаю увагу, що наша активна участь у виданні «Великої української енциклопедії» могла б сприяти популяризації науки, підвищенню авторитету Академії в суспільстві, не кажучи вже про те, що створення ВУЕ освячене трьома указами Президента України, в яких неодноразово згадується Національна академія наук України.

На завершення свого короткого виступу хотів би звернутися до керівництва Академії з проханням, якщо це можливо, переглянути засади участі НАН України в цій, перепрошую за пафос, надважливій державній справі. Я не можу давати поради, але, мені здається, у нас є професійні структури, які всіляко допомагають нам матеріалами, за що їм окрема подяка, а могли б, як на мене, допомагати й організаційно. Ймовірно, є й інші шляхи поліпшення роботи з підготовки і видання «Великої української енциклопедії», і їх потрібно шукати.

Тим не менш, незважаючи на об'єктивні труднощі, нам усе ж є чим пишатися і чим звітувати, але про конкретні результати роботи з підготовки ВУЕ — у наступному виступі.

Дякую за увагу!

КИРИДОН

*Алла Миколаївна —
доктор історичних наук,
професор, директор
Державної наукової
установи
«Енциклопедичне
видавництво»*

Вельмишановний пане президенте Академії!
Вельмишановні члени Президії НАН України!
Державна наукова установа «Енциклопедичне
видавництво» — установа у сфері наукової,
інформаційної та видавничої діяльності, за-
снована на державній власності й підпоряд-
кована Державному комітету телебачення і
радіомовлення України. Відповідно до указів
Президента України «Про Велику україн-
ську енциклопедію» від 02.01.2013 № 1/2013
та «Питання підготовки та видання Вели-
кої української енциклопедії» від 12.01.2015
№ 7/2015, розпорядження Кабінету Міністрів
України від 27.03.2013 № 172-р, рішення Пре-
зидії НАН України, основним завданням на-
шого колективу є підготовка та оприяднення
впродовж 2013–2026 рр. багатотомної універ-
сальної національної «Великої української
енциклопедії».

За час роботи над створенням Енциклопе-
дії фахівцям нашої установи вдалося досягти
вагомих результатів. Зокрема, вийшли друком
Словник та перший том ВУЕ. Розроблено ме-
тодичні рекомендації для авторів і редакторів
(для друкованої та електронної версій) — «Ме-
тодичні рекомендації з підготовки, редагуван-
ня та оформлення статей до Великої україн-
ської енциклопедії», «Редакторська підготов-
ка текстів е-ВУЕ — портальної версії Великої
української енциклопедії». Видано низку ко-
лективних монографій — «Наукові засади та
теоретико-методологічні принципи створення
сучасних енциклопедій», «Енциклопедичні
видання в сучасному інформаційному просторі»,
«Традиції та сучасні концепти енциклопе-
дичної справи в Україні». Видано тематичні
реєстри гасел ВУЕ з напрямів «Біологічні на-
уки», «Політичні науки», «Фізичне виховання

та спорт», «Історичні науки», «Юридичні нау-
ки», «Соціологічні науки», «Релігієзнавство»,
«Фізика. Радіотехніка». Готується до друку
другий том Енциклопедії, тематичні реєстри
гасел з напрямів «Архітектура», «Економі-
ка» та ін. Відповідно до Календарного плану
підготовки та видання Великої української
енциклопедії на 2016–2026 роки, затвердже-
ного наказом Держкомтелерадіо України від
25.01.2016 № 36, триває робота над написан-
ням, експертизою та редагуванням статей до
наступних томів.

Постійно відбувалися заходи з популяри-
зації проекту. Зокрема, 3 листопада 2015 р.
проведено круглий стіл «Наукові засади та
теоретико-методологічні принципи створення
сучасних енциклопедій»; 15 вересня 2016 р.—
презентацію Словника Енциклопедії; 28 бе-
резня 2017 р. — презентацію першого тому Ен-
циклопедії; 18 жовтня 2017 р. — круглий стіл
«Створення енциклопедій у сучасному інфор-
маційному просторі»; 14 листопада 2018 р. —
наукову конференцію «Енциклопедистика в
Україні: люди, ідеї, поступ» тощо.

Специфіка й особливість проекту полягає
в тому, що ми одночасно реалізуємо дві версії
Енциклопедії — друковану і портальну.

13 грудня 2018 р. було оприяднено розшире-
ну версію енциклопедичного порталу «Велика
українська енциклопедія» (e-ВУЕ). Оновлено
базову версію реєстру гасел Словника «Ве-
ликої української енциклопедії». Розроблено
комплекс редакційних засад підготовки кон-
тенту сучасного мультимедійного енциклопе-
дичного видання.

Портал e-ВУЕ. Для створення сучасної,
ефективної портальної версії «Великої укра-
їнської енциклопедії» (e-ВУЕ) виконувалися
роботи з налаштування семантичного Wiki-
ресурсу:

- на основі SemanticMediaWiki розроблено програмне забезпечення, що підтримує роботу порталу, організовано його надійне та безпечне функціонування;
- на основі оригінального дизайну побудовано зручний і зрозумілий користувацький інтерфейс;

- розроблено засоби і методи побудови семантичної розмітки Wiki-сторінок, що забезпечують виконання семантичних запитів;
- розроблено та удосконалено навігацію порталу (опції «Пошук», «Навігація», «Алфавітний покажчик» та ін.);
- підготовлено інструкції, довідки, методичні рекомендації тощо.

Залучення новітнього технологічного інструментарію формування змістової складової е-ВУЕ з пошуковими інструментами, контентом тощо дозволило максимально використати можливості передових інформаційних технологій. Принципова, інноваційна відмінність е-ВУЕ від інших електронних енциклопедій — це машинна обробка та пошук знань, а не лише даних.

Особливості онлайн-версії ВУЕ пов'язані з опрацюванням статей (літери «Б–Я») не за абеткою, а за принципом горизонтального наповнення. Контент забезпечується ілюстративним матеріалом (світлина, карти, схеми, графіки, діаграми, креслення, рисунки).

З метою формування унікальності проекту тематичний відеоряд статті доповнюється матеріалами відеоархівів телеканалів «Правда тут», «Прямий», «Київ», «Рада» та ін., а також аудіосюжетами, які є у вільному доступі. Паралельно здійснюється озвучення статей. Усі ці елементи інтегровано з текстом, що уможливує всебічне розкриття суті подій/явищ/біографістики.

Постійно здійснюється упорядкування, редагування та удосконалення базової версії реєстру гасел Словника. Повністю завантажено 1-й том ВУЕ. Енциклопедичний портал поступово наповнюється статтями другого тому (літера «А») та новими статтями на літери «Б–Я».

Популяризація проекту в 2018 р.:

- 12 лютого у Запорізькому національному університеті відбулася презентація першого тому ВУЕ;
- 22–23 лютого на базі Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця) проходила міжнародна науково-практична конференція «Трансформації іс-

торичної пам'яті», у рамках якої відбулася презентація наукових видань (1-го тому «Великої української енциклопедії» та монографії А.М. Киридон «Гетеротопії пам'яті»);

- 27 лютого Енциклопедичне видавництво презентувало нові видання, підготовлені для реалізації проекту «Велика українська енциклопедія» — словники (тематичні реєстри гасел) з наукових напрямів «Історичні науки» (Історія України. Всесвітня історія), «Юридичні науки», «Політичні науки», «Біологія», «Фізичне виховання і спорт»;

- 1 березня відкрився I Міжнародний симпозіум «Гуманітарний дискурс мультикультурного світу: наука, освіта, комунікація», на якому А.М. Киридон виступила з доповіддю «Велика українська енциклопедія як національний проект» і презентувала 1-й том ВУЕ;

- 28 березня у Чернігові на базі Навчального-наукового інституту історії, етнології та правознавства ім. О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка та за участі Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К.Д. Ушинського відбувся круглий стіл «Історична наука в сучасному освітньому просторі», на якому А.М. Киридон презентувала 1-й том ВУЕ та виступила з доповіддю «Велика українська енциклопедія — національний проект»;

- 23 квітня відбулася презентація нових видань Енциклопедичного видавництва: «Енциклопедичні видання в сучасному інформаційному просторі» (2017); «Редакторська підготовка текстів е-ВУЕ — портальної версії Великої української енциклопедії: методичні рекомендації» (2017);

- 11 травня в м. Умань, спільно з Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини, Енциклопедичне видавництво провело Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Революції: час змін (від Хмельниччини до Директорії)»;

- 4–6 червня у Києві відбувся Міжнародний міждисциплінарний науковий симпозіум «Візуалізація епохи Голодомору: джерела, на-

ративи, контексти», співорганізатором якого була Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»;

- 7 червня в Києві в Музеї гетьманства відбулася науково-практична конференція «Другі щорічні козацькі читання: пам'яті Володимира Кривошеї», співорганізатором якої було Енциклопедичне видавництво;

- 2–3 жовтня Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» взяла участь у XII Міжнародній виставці-ярмарку та науковій конференції «Книга — шлях співпраці і прогресу», які відбулися в Ашгабаді (Туркменістан); на цих заходах було презентовано видання Енциклопедичного видавництва;

- 14 листопада Енциклопедичне видавництво організувало наукову конференцію «Енциклопедистика в Україні: люди, ідеї, поступ»;

- 13 грудня з метою популяризації проекту створення «Великої української енциклопедії» та залучення інтелектуальної еліти України до створення іміджевого інформаційного видання державної ваги колектив Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» презентував порталну версію «Великої української енциклопедії».

Водночас у реалізації проекту з підготовки і видання «Великої української енциклопедії» є шеріг проблем.

1) *Іміджева проблема.* Відсутність належної державної підтримки проекту (зацікавленість, популяризація, просування тощо). Підготовка ВУЕ є справою загальнодержавної ваги, а не завданням однієї установи. З огляду на складність ситуації в умовах інформаційної війни підготовка високоінтелектуального інформаційного продукту, яким бачиться ВУЕ, потребує особливої уваги задля гідної репрезентації України у світі. Всебічне й неупереджене пізнання, глибоке осмислення та переосмислення з сучасного погляду національної історії, державотворення, суспільно-політичних процесів, культури, літератури та мистецтва тощо нагально потребує поставити виконання проекту на послідовно наукове підґрунтя, забезпечити застосування фахового підходу. Долучення потенціалу НАН України сприяло

б підготовці високоякісного інтелектуального продукту іміджевого значення.

2) *Матеріальна проблема.* Відсутність належної державної фінансової підтримки проекту в різних його аспектах: оплата праці редакторів, авторів, оплата контенту тощо. Обсяги робіт з виконання проекту зростають. Однак недостатнє фінансування не дозволяє забезпечити професійний кадровий потенціал, нормальне безперебійне функціонування установи, популяризацію проекту тощо. Станом на 01.01.2019 реальні мінімальні потреби установи становлять 8960,1 тис. грн (у 2018 р. надано 5477,3 тис. грн). Державна наукова установа неодноразово зверталася з клопотанням про відкриття окремої бюджетної програми для забезпечення нормального функціонування установи та реалізації нею проекту «Велика українська енциклопедія» — на жаль, безрезультатно. Оплата праці працівників установи розраховується відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери». Кричущим є й той факт, що 17 посад (відповідно до штатного розпису установи) фінансуються за розрядами 2–12 (розряд 2-й — 2094 грн, розряд 12-й — 4073 грн), що нижче встановленої мінімальної заробітної плати.

3) *Кадрова проблема.* У структурі установи діють відділи: соціогуманітарних наук, природничих наук, технічних наук, бібліографії, науково-редакційний. Над виконанням науково-дослідної роботи впродовж 2018 р. працювала гранично можлива чисельність працівників — 67 осіб; станом на 01.05.2019 — 49 осіб (з них 26 — наукові співробітники).

4) *Проблема пошуку авторів.* Основними авторами проекту є співробітники закладів вищої освіти. МОН України направило листи до ректорів закладів вищої освіти про підтримку «Великої української енциклопедії». Однак за відсутності відповідної мотивації спостерігається низька зацікавленість викладачів стати авторами проекту. Відтак Державна наукова

установа «Енциклопедичне видавництво» неодноразово порушувала питання перед МОН України щодо розгляду можливості (з фіксацією відповідного документованого рішення) зарахування статей до ВУЕ як фахових статей, які б враховувалися при присудженні наукових ступенів та вчених звань, у рейтинговій оцінці діяльності викладачів вишів та звітах про наукову діяльність співробітників наукових установ. Поки що це питання не вирішене.

5) *Проблема наповнення контенту.* Колектив установи постійно наповнює контент портальної та друкованої версій ВУЕ. Упродовж всього періоду роботи здійснюється підготовка редакційних та авторських статей ВУЕ на літери «А–Я»; продовжується робота з авторами (пошук авторів, замовлення статей, надсилання схем та рекомендацій, консультування); уніфіковано й відредаговано реєстри гасел за відповідними науковими напрямками на літери «А–Я». За рекомендаціями експертів та авторів розширюється діапазон словникового простору. На жаль, академічні інституції здебільшого лише декларують готовність до співпраці, а на практиці спостерігається інертність науковців установ НАН України (переважно через відсутність мотиваційної складової). Відрадно, що останнім часом налагоджується робота з національними галузевими академіями наук України.

Проводиться постійний пошук додаткових джерел для верифікації і доповнення реєстру гасел; продовжується формування бібліографічної бази до статей ВУЕ та формування банку даних авторів. Планується створення на порталі медіатеки та енциклопедичного архіву.

6) *Проблема розробки та підтримки порталу.* Постійно ведеться робота над вдосконаленням порталу та осмисленням концепції е-ВУЕ. Продовжується робота над реалізацією дизайну порталу, що передбачає сучасні елементи веб-сторінки (слайдер, анімовані графічні елементи, плагіни для зручного перегляду відео й програвання аудіо, перегляду ілюстрацій), а також над підтриманням роботи порталу на рівні апаратного забезпечення. Партнером Ен-

циклопедичного видавництва у цьому сегменті є Інститут програмних систем НАН України. На жаль, темпи розробки порталу співробітниками Інституту є досить повільними. Між тим забезпечення функціоналу порталу викликає нарікання з огляду на доволі стислі терміни, окреслені указами Президента України для підготовки ВУЕ. Відтак уповільнення темпів у будь-якому сегменті роботи над проектом є неприпустимим. Колектив розпочав роботу над створенням не аналогової версії друкованого видання (як це найчастіше спостерігається з іншими виданнями), а абсолютно відмінної за структурно-композиційним оформленням версії е-ВУЕ (з мультимедіа, аудіо-, відеосупроводом та ілюстративним матеріалом). Однак на перешкоді реалізації поставлених завдань стоїть відсутність відповідного забезпечення новітньою комп'ютерною технікою, копіювальною технікою та новітніми технічними засобами, що зумовлено недостатнім фінансуванням установи.

7) *Проблема з орендою приміщення.* Процес повернення колективу установи в приміщення за адресою вул. Б. Хмельницького, 51-а затягнувся майже на 9 місяців. Лише 10 січня 2018 р. було укладено договір оренди між Державною науковою установою «Енциклопедичне видавництво» та КП «Київжитлоспецексплуатація» терміном на 3 роки. Принагідно нагадаю, що відповідно до п. 3.2 Указу Президента від 12.01.2015 № 7/2015 передбачалося повністю передати це приміщення з комунальної власності в державну — Указ не виконано. При цьому будівля вже понад 10 років не має теплопостачання, відтак приміщення доводиться опалювати електроприладами, що потребує значного фінансування. Зараз Енциклопедичне видавництво займає лише другий поверх приміщення (513,4 м²).

8) *Проблема відсутності дієвого механізму організації авторських та рецензентських кіл.* Майже щороку питання про стан підготовки «Великої української енциклопедії» заслуховується на засіданнях Президії НАН України. Результатом таких слухань стала низка постанов Президії НАН України: від 29.11.2012

№ 241 «Про підготовку та видання Великої української енциклопедії», розпоряджень Президії НАН України від 11.02.2013 № 86 «Про створення робочої групи з підготовки Словника Великої української енциклопедії», від 07.05.2013 № 315 «Про участь НАН України у виконанні плану заходів щодо підготовки та видання протягом 2013–2020 років Великої української енциклопедії», постанов Президії НАН України від 11.07.2014 № 167 «Про стан підготовки Великої української енциклопедії», від 21.10.2015 № 248 «Про внесення змін до складу Науково-редакційної ради та Головної редакційної колегії Великої української енциклопедії», від 18.11.2015 № 268 «Про хід підготовки Великої української енциклопедії» та від 27.12.2017 № 357 «Про стан підготовки Великої української енциклопедії». На жаль, попри ці рішення, долученість академічних інституцій до творення Енциклопедії активізувалася лише частково. НАН України, за винятком кількох відділень, залишається доволі інертною в питанні створення ВУЕ. Одна з форм взаємодії Державної наукової установи з НАН України — надання експертної оцінки статей, що надходять до «Великої української енциклопедії». На жаль, з 14 академічних відділень експертні групи створено лише у 8 відділеннях.

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» звертається з проханням до НАН України:

- активізувати співпрацю з Державною науковою установою «Енциклопедичне видавництво»; вважати участь у підготовці «Великої української енциклопедії» одним із пріоритетних напрямів наукової діяльності установ НАН України на 2019–2026 рр.;

- академікам-секретарям відділень НАН України рекомендувати керівникам установ НАН України сприяти написанню їхніми співробітниками статей до ВУЕ з наступним включенням до індивідуальних звітів з виконання наукових досліджень інформації щодо проведеної роботи. При розробленні затверджених наукових тем частину напрацювань представляти у вигляді енциклопедичних статей, а в наукових звітах співробітників зараховувати такі публікації як фахові;

- Інституту програмних систем НАН України прискорити роботу над завершенням створення порталу e-ВУЕ;

- активізувати діяльність створених робочих груп з опрацювання матеріалів Енциклопедії та в разі необхідності у місячний термін оновити їх склад.

Колектив Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» готовий і надалі реалізовувати проект «Великої української енциклопедії» й представити громадськості універсальну національну енциклопедію, що буде гідна видань такого ґатунку. Однак виконання цих завдань ускладнене окресленими вище проблемами.

Підготовка Енциклопедії повинна бути визнана справою державної ваги й значущості. Колектив Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» оприсутнений як координаційний центр створення проекту (і зроблено для цього вже немало), але реалізація проекту можлива лише за сприяння, підтримки й поглиблення співпраці над «Великою українською енциклопедією» на всіх рівнях.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик